

III. HÁLÓZATOK ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE

A HÁLÓZAT, MINT KÖZVETÍTÉS, ÉS MINT ÜZENET

KISS ENDRE DSc, egyetemi tanár, filozófia történész
ELTE OR-ZSE
E-mail: andkiss@hu.inter.net

DOI 10.23716/TT0.24.2020.06

Absztrakt

A tanulmány a hálózat-problémának a közvetítés teoretikus fogalmával való kapcsolataival foglalkozik.

A közvetítés filozófiai jelenségét szinte átmenet nélkül a legabsztraktabb formában *Hegel* fogalmazta meg más művei mellett a *Logikában* is. E kezdeményezés társadalomtudományi aktualizálására óvatosan teszünk kísérletet és abban látjuk legfontosabb vonását, hogy a megismerés, a kutatás, a kommunikáció olyan szereplők, illetve tárgyak között lehetséges, akik között ki van építve valamilyen fogalmi közvetítés, akik között tehát olyan kapcsolat lehetséges, amelyik egy nagyobb hálózatba beleillhet.

A közvetítés egyben „csatorna” is (egyelőre teljesen szabad és önkényes értelemben használva a kifejezést, amelyen már Hegelnél is számos tartalom és tartalmi réteg közvetítésre kerülhet). Mindenesetre az intellektuális közvetítés lehetősége a szereplők és tárgyak közötti fogalmi közvetítés koherens kiépítése (erre, ha a csatorna-hasonlat megfelelő, nyomban számos más közvetítési folyamat is ráépülhet).

A tanulmány záró kísérlete a közvetítés egy vázlatos leírásának összevetése McLuhan gondolatával a médium és üzenet sajátos azonosságáról.

Távlati hipotézisünk az, hogy a közvetítésben hasonlóképpen egyesül a fogalmi médium a tartalmi üzenetekkel, s ez a sajátos összegeződés a hálózatosság sajátossága is.

Kulcsszavak: hálózat, média, McLuhan, üzenet, Vörös Zenekar, Reinhard Gehlen, intézmény, komplexitás, bizalom

Amikor a társadalomtudományi, majd általában a tudományos, majd még általánosabban a társadalmi hálózatok világában tájékozódunk, szinte már a kezdet kezdetétől csak tipológiai jellegű hipotézisekkel haladhatunk előre. Igen hamar láthatóvá válik, hogy ugyanazon hálózati szerkezet és működés mögött kivételes számú eltérő társadalmi aktivitás működik. Mindez részben triviális, hiszen a hálózat alapfogalom az emberi társadalmak ismert jelensége. Részben azonban a tipológiai szélesedésével és egyre komplexebbé válásával ugyanaz a vizsgálat a triviálisból könnyen átlendül heurisztikusan egyre magasabb szintű megismerési folyamatba is.

A komplexitás növekedésének egyik terepe a hálózat gondolatának és valóságának az a sajátossága, hogy a változó történelmi és társadalmi helyzetekben eltérő oppozíciókba lép be. Hol az individualizmus, hol a totalitarizmus, hol az etatizmus, hol a bürokrácia lehetnek (mások mellett) poláris ellenfelei.

Szemléletes és egyben klasszikus példát szolgáltat számunkra a „börtönbarátok” hálózata Európában 1830 és 1872 között.¹ Ez a levelezés Mittermaier hagyatékából került kiadásra e váratlan felbukkozásában testesíti meg legjobban a hálózat egyik ideáltipikus változatát. A büntetés-végrehajtás akkori felelős szakemberei és más jogászok évtizedeken és határokon átnyúló nagyságrendekben 665 levélben vitatták meg egymással a rabtartás teljes problematikáját. E levelezés kimeríti annak fogalmát is, amit ma tudás-transzfernek nevezünk. Irányultsága gyakorlati, a közjó új érdekeit akarja megfogalmazni a nyilvános eszmecsere eszközeivel. Megtalálható benne a kreatív és ideális célzatú hálózatok nélkülözhetetlen eleme, a *spontaneitás* és főleg az egymás iránt érzett bizalom, valamint az a megalapozó felismerés is, hogy a jó megoldásnak lehetőleg az összes szakember tapasztalatait integrálnia kell magában, különösen akkor, amikor a végső döntés felelőssége kiemelkedő nagyságrendű.

Érdekes jelenség jelen korszakunkból az *Aacheni Kézművesek Hálózata* (Netzwerk Aachener Handwerker). Tekintélyes és elismert mesterek üzemeinek hálózata ez építő- és kert(táj)építő feladatok elvégzésére. E hálózat saját érdemleges legitimációját, egyenesen létrejövetelének fő okát abban pillantja meg, hogy éppen az egyesülés megteremtette lehetőségeknél fogva lesz képes rövid és közvetlen kapcsolatot tud kialakítani az egyes kézműipari szakmák képviselői, ami természetesen a megrendelő érdekeit szolgálja. Miközben észrevehetjük e hálózaton még a középkori céhek szerkezetének alapjait is, csak abban reménykedhetünk, hogy erre a hálózatra nem jellemző a

¹ Ld. RIEMER, Lars Hendrik: Das Netzwerk der „Gefängnisfreunde” (1830–1872) Karl Josef Anton Mittermaiers Briefwechsel mit europaischen Strafvollzugsexperten. 2005

középkori céhek megszületésének, ha nem is egyetlen, de döntő oka, a *konkurrencia csökkentése, illetve lehetőség szerint teljes kiszorítása*.

Egy, az aachenire a külső jegyek alapján erősen emlékeztető stuttgarti hálózat önképében a maga eredeti „sváb” jegyein túlmenően azt emeli ki, hogy „örömet okoz” egy kiépült struktúrákkal rendelkező jó közösségben dolgozni, és így képessé válni arra, hogy a legjobb megoldásokat hozzák létre.

Jellegetes vonása az alulról alakuló és spontánnak tekinthető hálózatoknak a *szinergetikus*, erőket és érdeklődéseket egybefoglaló vonás, mint láthattuk az iménti kézművesek példáján, a hálózat eltérő erőket egyesít, és ezzel növeli a hatékonyságot. E jelenség önmagában, ha tetszik „absztrakt” módon is nagyon is érdemes lenne a társadalomtudományi kutatásra, hiszen egy ilyen folyamat világos tükrö a társadalmi munkamegosztás és a társadalmi szerkezet voltaképpen szemünk láttára és transzparensten végbemenő módosulásának és ezáltal a társadalmi differenciálódás mozgásának.

Ebbe az irányba mutat a *Landshuti Onkológiai és Fájdalomennyhítő Hálózat* is, amely határozottan hirdeti az interdiszciplinaritást, sőt, ezen túlmenően az „ellátás szektorialis határain túllépő” kezelés képességét. A differenciálódás háttere elsődlegesen természetesen a piac (azaz: a beteg „valóságos” érdekei), de egyben már kritikája is az addigi egészségpolitikának.

A két elem világos konfliktusban áll egymással. A hálózatban olyan előnyök halmozódhatnak fel, amelyek az érdemileg mindenki számára elérhető egészségügyi rendszerben nem. S hogy a hálózat gondolata valóban diadalt ülhessen, a Landshuti Onkológusok nemcsak a páciensek (a betegek), de az érdeklődő orvosok megszervezésének érdekében is működtetik ezt a hálózatot.

Ugyancsak a jövő bonyolódó és többszörös viszonyaira utal az ú.n. *Auditorium Netzwerk*, amely hangzatos neve ellenére „Edzőkoffer”-ként is definiálja magát. A honlaptól egy többszörös hálózat körvonalai rajzolódnak ki. A középpontban álló célcsoport nyilván a „személyes coach”-ok, edzők hatalmasnak elképzelt köre, akiket mind ötletekkel, mind az összes lehetséges eszközzel el kívánnak látni. A honlappal való kommunikáció beléptetéssel történik, ami abból a szempontból is érthető, hogy a belépések későbbi szétválasztásával el tudják választani egymástól a különböző érdeklődő csoportokat, egyrészt az egyéni érdeklődők „csoportját”-t, majd a már működő coachok csoportját, s végül a coachokat még csak ezután kiképzők csoportját.

Következő példánk ismét távoli területre vezet, mutatván a hálózatgondolat kimeríthetetlen alkalmazhatóságát. *Kerti álmok* címmel a Sachsen-Anhalt-tartomány történeti parkjainak gondozói egyesülnek hálózati formában. Ötven park kerülhetett be ebben a hálózatba, elsősorban a közös célok meghirdetése alapján (az eredeti szám ezer park volt). Nyilvánvaló egy

régió törekvése, hogy értékeit szervezett és koncentrált formában mutassa meg, nyilvánvaló a turisztikai érdekesség szempontja is. Ezekon kívül erőteljesen jelenik meg azonban a minden hálózatra jellemző interdiszciplinaritás is, az egyes területek közötti áthatások megszervezése (kulturális sokrétűség, műemlékvédelem, kulturális események rendezése, kertművészet, pedagógia). A *Kerti álmok* hálózata azzal az önbizalommal és magabiztossággal lép be a gazdasági és szellemi térbe, hogy értéke önmagáért beszél. Ebben az esetben több lehet a hálózat, mint pusztán önmaga: keretei ki vannak töltve tartalommal, önálló kulturális szubjektummá válik.

A hálózat alapfogalmának eredeti kulcs-fogalma a *bizalom*. Más társadalmi szerveződésekkel összevetve válhat ez a vonás igazán világossá. Mindez nem azt jelenti, hogy a hálózatnak mindvégig meg is kell maradnia kizárólag a bizalom kohéziójának bázisán, de a kezdeteket definitíven a bizalom alapozza meg, szervezi és tartja össze, s a bizalom alapján épülő együttműködés megállapodásait is a bizalom kölcsönösségének elvei alapján lehet csak megtárgyalni és rögzíteni.

A hálózatok finomabb megkülönböztetésére igen jó eszköznek bizonyul, ha a bizalom kezdeti mértékét, részben pedig a bizalom továbbiakban is érvényre jutó nagyságrendjét vizsgáljuk, nevezetesen azt, hogy mely pontokon és esetekben válik egy hálózat nem bizalmat előlegező összefogásból immár szerződéses, illetve intézményes viszonyná.

Ez azt a különbséget hivatott megragadni, amely egy hálózat és egy szervezet között fennáll, abban összefüggésben például, amikor egy civil-mozgalom kvázi-intézménnyé stilizálódva esetleg állami támogatásért jelentkezik, vagy önmaga is valamilyen hasonló keretben intézményesedő szervezetté szeretne válni.

Szélesebb társadalomelméleti értelemben ezért hosszú periódusokon keresztül a hálózatokat kvázi-intézményekként vagy akár potenciális párhuzamos intézményekként is lehet értelmezni, mely jelenség egyszerre vet fel politikai és demokráciaelméleti kérdéseket. Klasszikus példája volt Magyarországon a rendszerváltás idején felmerült koncepcióváltózat, amely szerint a poszt-szocialista társadalomban szokványos demokratikus pártrendszer helyett szabad kezdeményezések hálózatának kellene átvennie és magára vállalnia a társadalom megszervezését.

A hálózat a fogalom szélesebb értelmében maga is szervezet, szűkebb és egzakta értelmében azonban meg kell különböztetünk a saját kritériumok alapján definiált szervezetektől. Az egyik funkcionális, a másik adminisztratív-jogi meghatározás, miközben még e kettősség sem meríti ki minden esetben az összes lehetséges különbséget.

Ez alapvetően tudományos érdekeltségű kérdés, a kölcsönös egymásba való átmenet könnyősége két szerveződési formára utal. Az átmenetek lehetséges észrevétlensége egyben a társadalmi gyakorlat elsődlegesen problémája is. Ebben az egymásmellettségben különlegesen is felértékelődik a hálózatokat tápláló „bizalom” szerepe, amelynek egy igazi szervezetben meg kell szűnnie önálló integráló erőnek lennie.

Az ember és a szervezet viszonyának elemei megjelenhetnek az ember és a hálózat viszonyában is, hiszen ez a viszony önmagában nem mindenben képezi le szükségszerűen a szervezet és a hálózat közötti eltéréseket. Maga a szervezet is megjelenhet az individuális szabadság repressziójaként,² s a szervezet-ember (*Organization Man*) ötvenes-hatvanas években sokakat ijesztő megjelenése sokakat emlékeztethet egy-egy hálózat belső világára is.³

A hálózat mindig szervezet, de a definíció szerinti szervezet nem mindig hálózat. A szervezet (organizáció) nem organikus, a hálózat őrizhet magán organikus jegyeket.

Érdekes, egyenesen kihívás-karakterű mozzanat éppen a hálózat és a szervezet közötti potenciális kettős természet számára, ha a hálózat olyan külső vagy belső kihívás elé kerül, amelyet egy szervezet (intézmény) a maga statútumai alapján képes, a hálózat a maga spontaneitása és önkényessége, egyáltalán nagyobb szabadságfoka miatt azonban nem képes megválaszolni.

Kis egyházak, civil szervezetek, szellemi szerveződések esetében életszerű ez a konfliktus. Ilyen például a hálózat nyilvántartásának törvényi előírása, gyakran ezek a jogi természetű előírások olyanok, hogy akarva-nem akarva szervezetet (intézményt) csinálnak a hálózatból, egyébként működésük hálózatként sem maradhatna legitim. Ilyen lehet a hálózat székhelye (ha kell), ilyen lehet, ha a hálózaton valamelyes pénzforgalom is keresztül fut, ilyen lehet a bejelentési kötelezettség, ilyen lehet a rendezvényszervezés vagy publikációk kiadása. Klasszikus érintkezési pont ez, a hálózatok igazi meghatározottságának egyenesen próbaköve.

A hálózat szemünkben egyik legmélyebb teoretikus meghatározás erősen emlékeztet Marshall *McLuhan* nagyhatású és egyben paradox meghatározására: a „médium azonos az üzenettel”.

Mutatis mutandis a hálózat is egyenlő azzal a tartalommal, amelyet tagjai és egyben a hálózat egysége képvisel, azaz, éppen úgy, mint McLuhan és a média esetében, lehetetlen módszeresen elválasztanunk egymástól a hálózatot és annak tartalmát (akár a médiumot és annak üzenetét). Ez ismét megnöveli a hálózat-jelenségnek mind elméleti, mind pedig gyakorlati jelentőségét.

² Aldous HUYLEY, *Wiedersehen mit der schönen neuen Welt*. München-Zürich, 1987 (1958)

³ Wilhelm WHYTE, *The Organization Man*. 1958

Fundamentális elméleti kérdés a hálózat *transzparenciája* is. Elsősorban azért, mert maga a hálózat a maga működésében egyesíti a transzparens és intranszparens mozzanatokot, a hálózat a maga funkcionalitásában ebből a szempontból nem tesz ugyanis különbséget a maga hordozó- médium-szerepében. Minden hálózat nyilvános, de a hálózat nem minden tartalma nyilvános.

Egészen absztraktnan ez vezet a hálózat *legitimitásának* kérdésfeltevéséhez is. Hangsúlyozzuk, hogy „egészen absztraktnan”, hiszen a transzparencia, a nyilvánosság és hasonló kérdéseket korántsem egy mai (vagy múltbeli), demokratikus (vagy nem-demokratikus) állami gyakorlat oldaláról szeretnénk felvetni.

A funkcionalitás, a hálózat és a benne végigfutó tartalmaknak magával a hálózattal kialakuló *kvázi-azonossága* akkor is igen nehezzé teszik a problémák értelmezését, ha ezeket a nehézségeket nem az aktuális állami gyakorlat oldalról választjuk kérdésfeltevésünké.

Tanulmányunk elsőként bemutatott konkrét esettanulmányát „*halhatatlan*” hálózatnak nevezzük. E megjelölés minden, csak nem metafora, s már a maga absztrakt formájában is félig az elmélet szférájában mozog. Azt a kérdést veti fel ugyanis, hogy mikor „hal meg” egy hálózat. Vajon nem az történik-e, mint amit az ötvenes éveknek a materialista ideológián gúnyolódó vicce fogalmazott meg, hogy az „anyag nem vész el, csak gazdát cserél”?

A konkrét példa Reinhard *Gehlen* katonai titkosszolgálat a III. Birodalomban, amely már a háború alatt függetlenedett a másik két nagy német titkosszolgálattól, s a Nyugati Fronttal foglalkozó szervezete elcsökevényesedvén a Keleti Fronttal foglalkozó szervezet kiterjedt kiépüléseként jött létre.

Ebben az esetben is megjelenik az a hibrid vonás, hogy *a túlélés nemcsak a hálózat saját ön-érdeke*, lehetnek ugyanis nagy fordulatok után olyan erők is, amelyek szívesen használják fel a tegnap még nem nekik dolgozó szervezet eredményeit.

Olyan lehetőség is adódhat ilyenkor, hogy ha ez az átmenet egy demokratikus politikai milióbe történik, maga a szervezet is kifehéredhet, és demokratikus legitimációra tehet szert.

Gehlen titkosszolgálat annyira klasszikus példa, hogy helyenként szinte már komolytalan is; *puszta létevel valódi filozófiai és társadalmi reflexiókat hív életre*.

Hitler Németországában, mint említettük, a két nagy katonai háttérű titkosszolgálat mellett volt a Nyugati és a Keleti Hadseregcsoporthoz is egy-

egy kezdetben nem túlságosan jelentős katonai elhárító szervezete, s amíg a Nyugati szervezet lassan eljelentéktelenedett, a Keleti szervezethez az akkor még viszonylag fiatal és ambiciózus Gehlen kiváló hálózatot hozott létre.⁴

A szakirodalom egyik legérdekesebb észrevétele e tekintetben elsősorban a tudományos kutatás, a tudományos módszertan elemeinek átvételét és következetes érvényre juttatását tartja a siker elsődleges kulcsának. Annyit tennék hozzá, hogy mint a militáris, mind a romantikus vonásokat messziről elkerülte, saját feladatát racionálisan, ésszerűen, az emberi és társadalmi viselkedések végiggondolásának alapján szervezte meg, varázstalanította tehát ezt a foglalkozást, miközben láthatatlan szorgalommal ugyancsak a tudományos erőfeszítésekre emlékeztető nyilvántartásokat hozott létre.

Ezeknek az adatgyűjteményeknek nagy szerepe lett később a hálózat (és persze Gehlen pályafutásának) „halhatatlanságában”. A háború már előrelátható vége előtt minden aktát és hangfelvételt négy példányban sokszorosított, és egyenként elrejtette őket a bajor Alpok hegyvidékeinek rejtékhelyein. Az amerikai csapatokkal való kapcsolatfelvétele problémamentesen sikerült, némi átmenet után nemcsak bebocsáttatást nyert a demokratikus világba, de ő lett a demokratikus NSZK titkosszolgálatának hivatalos vezetője is.

E tanulmányban a hálózat elméletének szükséges perspektívájából szinte ismertetnünk kellene ennek a fordulatnak azokat a jól ismert részleteit, amelyek amúgy nem e tudomány, de a történeti dokumentáció vagy az újságírás körébe tartoznának. Ebben az esetben a szimpla dokumentáció teóriává válhat.

Amikor Gehlen adatairól és hangfelvételeiről másolatokat készít és azok túlélésében bízva új tárgyalásokba fog, a hálózat sajátos, objektívált értékét viszi piacra abban a bizonyosságban, hogy ez az érték valódi tőkévé válik. Minden rendezett információhalmaz válhat tőkévé (a katonai jellegűek esetében ennek a kijelentésnek szinte csak tautologikus karaktere lehet).

Mély elméleti kérdések nyílnak fel, amelyek korántsem kizárólag csak a hálózat szövegösszefüggésében lehetnek érvényesek. Az egyik az *információ és a tudás* dialektikájának, mutációjának alapproblémája. A hálózat esetében sokszor, egyoldalúan, információról beszélnek, holott a hálózat éppen arra szolgál, hogy egyes, szinguláris információkból rendezett tudáshalmazokat hozzon létre.

Egy másik háttér-elméleti kérdés a hálózatban tárolt információk (helyesebben „tudás”, amelyből, természetesen az egyes információk újra

4 Rolf-Dieter Müller: Reinhard Gehlen. Geheimdienstchef im Hintergrund der Bonner Republik. 2 Bände, Ch. Links, Berlin 2017, ISBN 978-3-86153-966-7

leválaszthatóak) tőke-jellegűek, érdemileg nem is nagyon különböznek más tőke-fajtáktól. Az egy hálózat felépítésébe befektetett munkamennyiség (kissé egzaktabban kifejezve: munkaidő) valódi értéket termel, amely adott esetben megtalálhatja a maga „piac”-át.

A hálózat titkai biztosították tehát annak túlélését egy kritikusan nehéz helyzetben. Kissé egyszerűsítve ez minden hálózatra vonatkozhat. Ráadásul egy-egy hálózat többféle tőkefajtaival is rendelkezhet, így saját pusztá léte is tőke. Ennek mára már megszületett a maga meg-nem-írt szociológiája és meg-nem-írt kultúrtörténete is: egy-egy privatizációval egész hálózatokat akarnak megszerezni. E sorok szerzője is találkozott egy olyan újsütetű és egyben újjgazdag laptulajdonossal, aki úgy képzelte el kapitalista (demokratikus?) lapkészítést, hogy vezető munkatársai „behozzák” a laphoz saját „hálózatukat” (ezt megtisztelően kapcsolatrendszernek nevezte), és máris megszerez a fizetőképes közönség.

A gazdaságban, a vállalkozások világában, a médiában a hálózatok megbecsülhető léte pontosan felértékelt tőkeként jelenik meg, aszerint is viselkedik, illetve aszerint is kezelik. Politikailag elidőzhetünk Gehlen hullámvasutat imitáló pályáján, erkölcsileg pedig a nagyhatalmak rugalmas értékrendszerén.

Vázlatos tipológiánk *második*, részletesebb elemzésre kiválasztott hálózata ugyancsak ismert és ugyancsak történelmi szerepet játszott *network* volt. A történelem úgy hozta, hogy a Vörös Zenekar ról írt oknyomozó monográfia⁵ magát az eredeti hálózatot is a maga egészében, egységében rekonstruálta. Ezt azért szükséges megjegyezni, mert a II. világháború ellenállásának egyes központjait addig érdemileg külön-külön elemezték és értelmezték, e könyv hiánya ezért háromnegyed évszázadig sokban elhallgatta (magyarul mindenképpen) a történelmet. A Vörös Zenekarról szóló nem is szűk irodalom mindig a különböző (nem túl sok, nem túl kevés) egyes centrumok történetét írta meg, ezeket azonban nem kapcsolta össze (ami éppen a hálózatok esetén amúgy is érzékeny probléma, hiszen nem rekonstruálta a hálózatot, mint hálózatot).

Tanulmányunk korántsem szándékos szelekciója hozta úgy, hogy amíg a Gehlen-szervezet a nemzeti szocializmus rendszerének kiforrott megjelenése volt, a Vörös Zenekar hálózatában a történelem hosszmetzete a kommunizmus perspektívájából jelenik meg. S ha e helyzetbe ma kissé mélyebben is belepillantunk, klasszikus hermeneutikai problémába ütközhetünk.

⁵ PEYRAULT, Gilles, *A vörös zenekar*, Budapest, Zrinyi Kiadó, 1990. (eredetileg: 1967)

A 2010-es évek végére átalakult a világtörténelem (s most kizárólag magára az „eredeti”, a valóságos történelemre gondolunk, mellőzve sok minden mást, így a posztmodern gondolkodást, a virtuális valóságot, a posztindusztrializmus mai állapotát és minden más lényeges és ugyancsak kormeghatározó dolgot). Ma a történelemre nézünk másképpen.

Ebben a helyzetben a Vörös Zenekar jelentősége kiemelkedő lehet. A teljes kép evidenciájával segíti elő többek más típusú hálózatok megismerését is.

Az elmúlt évtizedekben minden olvasott ember tájékozódhatott a II. Világháború antifasiszta kémtevékenységének legalább három-négy meghatározó centrumáról. Időnként még a tömegkultúra is rászánta magát a szellemileg igényesebb antifasizmus luxusára. A különbség a három (négy, öt) központ egyenként elemzett, illetve, és a teljes, az összes központot egyben feldolgozó értelmezés között azonban mindent más megvilágításba helyezhet.

A hálózat teljessé váló szemlélete ugyanis egyenesen vezethet el a világháború politikájának finomabb értelmezéséhez. Ez sem teljesen társ- vagy előzmény nélkül való tárgy természetesen, hiszen például *Clausewitz* nagy teoretikus műve a háborúról, és mondjuk *Perjés Géza* ehhez kapcsolódó akció-rádiusz elmélete, ugyancsak erőteljesen segíthet egy ilyen szemlélet kialakításában. Az immár egészében és teljes összefüggéseiben szemlélt ellenállás erőteljesen bevezet a világháború és az akkori politika jelöletlen és határolatlan egymásba való átmenetébe.

A politikának a háborúba való belenövése mindenkor és minden összefüggésben „nyugtalanító” gondolat”, de intellektuális vagy a tudományos következményei sem jelentéktelenek. Meghatározónak ez a felismerés mégis az emberi teherbírás oldalán bizonyult, hiszen szinte a szélsőségekig fokozhatja a történelem amúgy is nehezen elviselhető szomorújátékát.

A háborúba átnyúló politika, majd a politikai logika beépülése a háború történéseibe feltartóztathatatlan kettős apokalipszissé állnak össze. Ahol a háború gépezete egy pillanatig megpihenne, már be is lépett a politikai kivételes állapot, és megfordítva: amikor az amúgy is kivételes politikai állapot valamennyire lenyugodna, feltüzesedik a háborús helyzet.

Mindez a titkos tevékenységek világában még csak fokozódik, ha éppen nem hatványozódik.

Egy olyan világháború titkos tevékenységeiben, amelyben az egyik oldalon az Európát megszálló, hipermobilizált s emellett definitíven náci szellemben irányított német hadsereg, a másikon a nagy tisztogatásokon éppen csak, hogy túlesett Szovjetunió áll, az „élet” olyan körülményei jönnek létre, amelyek rekonstrukciója valóban kikezdheti hétköznapi felfogóképességünk határait.

Más metszetet látunk azonban, ha a nagy mozgások vonalait alatt már a valódi sorsok oldalról rajzolódik ki a kép. Nem változik alapvetően, mégis más. Ez is igazolja a perspektivizmus meghatározó törvényét: ha más perspektívából és különösen, ha más felbontásban látjuk ugyanazt, más képet mutathat.

A Vörös Zenekar a maga anyagbőségével és a szereplők sokaságával fantasztikusnak nevezhető tablót foglal össze. A makro-képből, mezo-, sőt, helyenként mikro-kép válhat, erőteljes jelzésként arra, hogy mi lenne a történetírás valódi funkciója, nevezetesen az, hogy valamilyen arányban és mértékben akár ugyanannak a tárgynak a feldolgozása során is egyszerre kellene mozognia mind a három közegben. Mindez nem jelenti azt, hogy a mezo-közeg életvilágában a történelem kevésbé lenne borzalmas, mint az iménti filozófiai távlatból nézve, mindenesetre sokkal sokszínűbb, differenciáltabb, nyitottabb, ha tetszik, még tragikusabb és még irracionálisabb lehetne, mint a végső távlatokból nézve.

A Vörös Zenekar jelentősége a hálózat-szemlélet számára az empirikus anyag univerzális teljessége, s ezt nem csak logisztikai értelemben értjük. Arra a kivételes anyaggazdagságra gondolunk, amely a szó szoros értelmében megjegyezhetetlen számú szereplő sorsában mutathatja fel a világtörténelmi apokalipszis úthengerének átdübörgését az emberi társadalmakon.

E hálózat működése az 1945-ös világtörténelmi újrakezdés után szinte a történelem mélyére hullik vissza, miközben a szereplők, ha nem mindennapi fordulatok után is, de túlélnek, s némi fáradtsággal meg is kereshetőek. Eközben sajátos bájta kölcsönöz e történetnek, hogy az egykori üldözöket éppen az interjúk idején válnak a 45 utáni nyugat-német titkos szervezetek immár munkajogilag is „szabaddá” váló nyugdíjasaivá.

Nincs olyan tudományos rekonstrukció vagy szerkesztői zsenialitás, amely fel tudná építeni a nagy apokalipszis dantei világának összes szobáját (amelynek láttán tisztelettel adózhatunk a firenzei mester egyszerű megoldása láttán, ahogy ő az összes sorsot egy különös utazás képeiként mutatja be). A szereplők számát kezdetektől növelik a németek és a különböző kollaboránsok személyes történetei is (ezekből lesznek részben a későbbi urak Európa elegáns szállodáiban).

Az utóélet minden életszerűsége mellett sem képes megváltoztatni a huszadik század nagy mézárszékeinek alapvető rajzolatát. Az életszerűség és a katasztrófa nem az „állítást” vagy a „tagadás” vagy akár a „nagy” vagy a „kicsi” viszonyában áll egymással.

A végtelen számú és ezerféle arculatú szabadon lebegő monász, amelyek hatalmas virtuális felhőként utaznak a Föld körül, miközben az egykori ős-robbanás, az Első Világháború hatásai átmenetileg elcsendesednek. Ezután

egyre újabb és egyre hatalmasabb robbantások törnek elő, amelyek a már egyszer e levegőbe emelkedett, a történelem hatalmas Golf-áramain száguldó ezer és ezer ember életét nemcsak egyszerűen levegőben tartják, de még újabb és újabb katasztrófális viharokba is sodorják őket. Negatív varázslat ez. A boszorkányszombat mágiája nem kivételes állapot, hanem norma. Ez a hálózat a világtörténelem által mozgásba hozott hatalmas tömegek spontán szerveződése is volt (ellentétben a totalitarizmus-elmélete kongó metafizikai ürességével).

Nem a Vörös Zenekarban játszották a sors dallamát (ahogy az utókor helyzeténél fogva talán láthatja), de a galaktikus gyökértelenség szimfóniájának tétéleit, fináléját és kódját játszhatták a Vörös Zenekarban (is). Az összeomlás tönkreteszi a gazdaságot, a gazdaság (az Első Világháború más következményeitől most el is tekintve) tönkreteszi a politikát, és új valóságot teremt belőle.

Az I. Világháború hatalmas ősrobbanásának hullámai cunamiként vágatnak társadalmi alrendszerrel társadalmi alrendszerre, hullámsírba temetve azt, ami előző nap átmenetileg még valamennyire szilárdnak látszott.

A Vörös Zenekar nagy része valamikor Kelet-Európából indult Nyugat-Európába, majd onnan Spanyolországba. Ezután újra vissza a kontinens közepére, éppen akkor, amikor kezd kialakulni az európai háború későbbi szereposztása. Mindez ekkorra már régen megjelent a politikai ideológiák világában is, minden szereplő állandó történelmi, világnézeti, ideológiai és szociológiai is úton van, még dél-amerikai eredetű szereplő is feltűnik.

Az első és teljesen legális merítés e hálózat számára az úgynevezett „munkáslevelezők” intézményének Nyugaton is létező változata volt, akik hálózatszerűen írtak a körülöttük folyó eseményekről lapoknak. Jó példa ez egyébként a hálózatok mindig lehetséges funkcióváltozásaira is.

Ugyancsak filozófiai jelentőségű, hogy a korai korszakban kiemelkedő *Trepper* a harmincas években ugyan kap iskolázást a Szovjetunióban, de ettől még nem lesz Gehlen, sőt, ezután ismét visszalép a nagy ősrobbanás áramlásába, s első dolga megkérni két legjobb, egyébként akkor még tökéletesen „civil” barátját és leghűségesebb hívét, hogy álljanak mellé.

Első lépésként Brüsszelben alapítanak egy esőkabátokkal kereskedő nemzetközi céget, amely tehát az esőkabátok oldaláról fogja befolyásolni a II. Világháború sorsát. A nagy áramlásban majdhogynem természetes, hogy egy esőkabátokkal foglalkozó export-import cégből sok munkatárs (aki véletlenül vagy szándékosan megtudja a valódi működés titkát) maga is belép a nagy közös munkába. A hírszerzés és az esőkabátok exportálása még egybe is eshet. Ha nem annál a cégnél dolgozott volna, nem lett volna hős, mártír vagy áldozat.

A hálózatot tehát a történelmi mozgás hatalmas felhajtó ereje táplálja, ez nem igazán tipikus szituáció.

Kezdetben még alig játszanak szerepet a távírók és Sztálin arra számít, hogy Finnországon keresztül közös angol és francia intervenciós hadsereg fog rátámadni.

Az ősrobbanás választja ki a Vörös Zenekar vezetőit, a hatalmas emberanyaggal való játék cseréli a hírszerzőket is (lassan kiszolgáltatva a vezetőket a németeknek). Azok azonban ugyancsak hűek a nagy ősrobbanáshoz, és időközben maguk is rádöbbennek saját eredeti gyökereikre és főleg a háború második felében a hírszerzés elfogott vezéreinek át haladéktalanul kapcsolatot keresnek az oroszokkal, hogy a remélt különbélke ezért lehetőleg rajtuk keresztül folyjon.

A történelmi állapot szinte cseppfolyóssá teszi a hálózat és a háború logikáját, nem utolsó sorban a jelenségek annyira normálisnak elfogadott tudományos vagy teoretikus szemléletét is. A Világháború szervezett hatalmas és rendezett formációkba rendezte és így pusztította el a nagy robbanás körforgásának millió szubjektumát.

E két óriás-hálózat világtörténelmi szerepet játszott. Példájuk bizonyíthatja, hogy milyen sokféle, eltérő karakterű olyan hálózat épülhet ki, amelyek egyként kielégítik a hálózat definícióját.

A hálózatok elemzése kimeríthetetlen feladat, az egyes esetek általánosíthatósága valamilyen értelemben és valamilyen mértékben mindig lehetséges lesz (hiszen mindegyik „hálózat”), nagyon is kérdéses viszont, hogy a különbségek mértéke nem akkora-e, ami szinte semlegesíti az eleve meglévő azonosságot.

Végezetül érintenénk azt a nyolcvanas évek végén Magyarországon kialakult hálózatot, amit „tóték”-hálózatnak neveznénk. E hálózat elemzése felveti majd azt a kérdést, vajon hol lesz egymástól elhatárolható a maffia és a hálózat, ez az egyik olyan kérdés, ami a hálózatkutatás önállóságának záloga lehet.

A nyolcvanas évek végén, a létező szocializmus belső felbomlásának előrehaladott szakaszán új magas-vezetőt neveztek ki az egyik vállalkozáshoz, aki rövid úton és a jelek alapján legálisan nagy építkezésbe kezdett. Kivitte a produkció nagy részét az új helyszínre, új, idővel már legális aktorokkal oda telepítette a valóban lukratív termékek előállítását.

Ahogy a Gehlen-féle hálózat és a Vörös Zenekar egyszerre képezte le a történelmi helyzet lényegét és saját társadalmuk lényeges vonatkozását,

ugyanilyen hajszálpontosan képezte le a „tóték”-hálózat a magyar szocializmus valóságos felbomlását (mint aktuális történelmi helyzetet), de a magyar társadalom mélyebb meghatározottságait és determinációt is, amelyek éppúgy nem voltak minden ízükben a történelmi helyzet következményei, mint a Gehlen-hálózat vagy a Vörös Zenekar számos vonása sem volt az.

Ez a megfelelés értékeli fel a „tóték”-hálózatot is.

A megfelelések bizonyítására pusztán felsoroljuk a hálózat valóságos tagjait (ebben az esetben, úgy tűnik, még „külső” tagokról sem érdemes beszélni).

Van egyszer a főnök, nevezzük B.-nek. Őt követi felesége, egy hölgy, akiről nem tudunk konkrétumot, de benne van a körben, B. édesanyja, B. testvére, B. sógora, rokonok a faluból (vezetéknevük általában ugyancsak B.), egy társigazgató felesége, B. gépkocsivezetője, a társigazgató anyja, a kereskedelmi igazgató férje és B. titkárnője.

A felsorolás maga az elméleti elemzés.

The network as mediation and as message

The presentation deals with the connections of the network problem with the theoretical concept of mediation.

The comprehensive philosophical significance of the mediation was almost formulated without any antecedents in Hegel's logic (but also in other works of this philosopher) in the most abstract manner.

With sufficient caution, we make an attempt to sociologically update this abstract philosophical approach. This attempt starts from the assumption that the knowledge, the research and the communication among such actors or institutions and subjects of most various kinds are possible, under which a conceptual mediation of most different types is already developed. Once this mediation has been developed, it is then possible, that this connection will be integrated in a wider network.

The mediation is then simultaneously also a „channel” (we temporarily use this expression in a somewhat freer way). The possibility of development of the intellectual mediation is the coherent development of the conceptual mediation, also between individual actors and individual objects or domains of objects.

Mediation and network always against each other. In this analysis, the planned lecture also attempts to connect this network (also as „channel”) with Mc Luhan's theory of medium and message.

We also assume, that the conceptual medium represents in the mediation with messages in terms of content, in a similar way, a unity, as it is admitted in Mc Luhan's theory.

Keywords: network, media, McLuhan, message, Red Orchester, Reinhard Gehlen, institution, complexity, thrust

Das Netzwerk als Vermittlung

Der Versuch befasst sich mit den Verbindungen des Netzwerk-Problems mit dem theoretischen Begriff der Vermittlung.

Die umfassende philosophische Bedeutung der Vermittlung wurde beinahe ohne Vorgeschichte in Hegels Logik (aber auch in anderen Werken dieses Philosophen) auf die abstrakteste Weise formuliert.

Mit der genügenden Vorsicht machen wir einen Versuch, diesen abstrakten philosophischen Ansatz sozialwissenschaftlich zu aktualisieren. Dieser Versuch geht von der Annahme aus, dass die Erkenntnis, die Forschung und die Kommunikation unter solchen Akteuren, bzw. Institutionen und Subjekten verschiedenster Art möglich sind, unter denen eine begriffliche Vermittlung wieder verschiedenster Art bereits ausgebaut ist. Wenn diese Vermittlung einmal ausgebaut ist, so ist es möglich, dass diese Verbindung auch noch in ein umfassenderes Netzwerk aufgenommen wird.

Die Vermittlung ist also gleichzeitig auch „Kanal“ (vorläufig gebrauchen wir diesen Ausdruck in einem etwas freierem Sinne). Die Möglichkeit des Ausbaus der intellektuellen Vermittlung ist der kohärente Ausbau der begrifflichen Vermittlung auch zwischen einzelnen Akteuren und einzelnen Gegenständen, bzw. Gegenstandsbereichen.

Vermittlung und Netzwerk gehen stets ineinander über. In dieser Analyse macht der geplante Vortrag auch noch den Versuch, dieses Netzwerk (auch als „Kanal“) mit McLuhans Theorie über Medium und Botschaft in Verbindung zu bringen.

Wir nehmen auch an, dass das begriffliche Medium in der Vermittlung mit inhaltlichen Botschaften auf eine ähnliche Weise eine Einheit darstellt, als es in McLuhans Theorie angenommen wird.

Irodalom

CLAUSEWITZ, Carl von: *Vom Kriege*, Hinterlassenes Werk des Generals Carl von CLAUSEWITZ, Bd. 1–3. Berlin 1832–1834, Hrsg. von Marie von CLAUSEWITZ *CLAUSEWITZ*, (Ferdinand Dümmler)

GEHLEN, Arnold: *Die Seele im technischen Zeitalter und andere soziologischen Schriften und Kulturanalysen*, Frankfurt am Main, 2004 (Vittorio Klostermann)

GEHLEN, Reinhard: *The Memoirs (of General Reinhard Gehlen)*, New York, 1972. (World Publishers)

GUERIN, Alain: *A szürke tábornok*, Budapest, 1970 (Kossuth) (eredeti megjelenés 1967).

HUXLEY, Aldous: *Wiedersehen mit der schönen neuen Welt*, München-Zürich, 1987 (1958)

KISS, Endre: Der TOTO-Skandal im Medium von Soziologie und Geschichte. Das Beispiel einer Korruption vor dem Einbruch der Globalisierung, in: Bálint BALLA–Wolfgang DAHMEN–Anton STERBLING (Hrsg.): *Korruption, soziales Vertrauen und politische Verwerfungen – unter besonderer Berücksichtigung südosteuropäischer Gesellschaften*, Beiträge zur Osteuropaforschung 18, Krämer Verlag, Hamburg 2012. 135–150.

KISS Endre: TOTO – botrány a szociológia és a történelem médiumában. Esettanulmány, *A jövő és 2012*. Szerkesztette NOVÁKY Erzsébet és TÓTH Attiláné. Budapest, 2012. (Arisztotelész) (Gazdaság – Társadalom – sorozat, II.) 129 – 137

KISS Endre: Az árulás társadalomontológiájához, in: *Kaleidoscope*. Művelődés-, Tudomány . és Orvostörténeti folyóirat. Vol 6., Nr. 10. 2015. 173–205.

https://epa.oszk.hu/02300/02316/00010/pdf/EPA02316_kaleidoscope_2015_10_173-206.pdf

MCLUHAN, Marshall: *The Medium is the Message*, London, 1967 (Penguin)

MÜLLER, Rolf-Dieter: *Reinhard Gehlen*, Geheimdienstchef im Hintergrund der Bonner Republik, 2 Bände, Ch. Links, Berlin, 2017.

PERJÉS, Géza: *Clausewitz és a háború praxeológiája*, Budapest, 1988. (Zrínyi)

PEYRAULT, Gilles: *A vörös zenekar*, Zrinyi Kiadó, Budapest, 1990. (eredetileg: 1967)

RADÓ, Sándor: *Dóra jelenti*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.

RIEMER, Lars Hendrik: *Das Netzwerk der „Gefaengnisfreunde“ (1830–1872)*, Karl Josef Anton Mittermaiers Briefwechsel mit europaeischen Strafvollzugsexperten, 2005.

SÁRKÖZY, Tamás: *Rendszerváltozás és a privatizáció joga*, A tulajdonváltás oka a volt szocialista országokban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

SCHÜLER, Barbara: *„Im Geiste der Gemordeten...“ Die „Weiße Rose“ und ihre Wirkung in der Nachkriegszeit*, Paderborn, 2000.

STEGBAUER, C. és Haeussling, R. (eds.): *Handbuch Netzwerkforschung*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2010

WHYTE, Wilhelm: *The Organization Man*, 1958.